

Музей та його соціальні функції

У статті розкриваються поняття «музей», «музейна педагогіка», характеризуються соціальні функції музею, аналізується діяльність учбових музеїв як соціокультурних інститутів.

Поняття «музей» з'явилося у культурному вжитку людства понад дві з половиною тисячі років тому, але в сучасну епоху його зміст кардинально змінився. Стародавні греки спочатку розуміли під мусейоном святилище муз, а з часом цим словом стали означувати місце для заняття літературою, наукою та наукового спілкування. В епоху Середньовіччя, коли пішли у забуття багато традицій та інститутів античного світу, поняття «мусейон» вийшло з ужитку разом з його культурним контекстом. Друге життя терміну «мусейон» подарувала епоха Відродження, але при цьому наповнила його новим змістом. Музеєм стали називати спочатку колекції пам'ятників античності та витворів мистецтва, а потім зразків світу природи і всього, що сприймалося як «рідкість» та «чудасія». Але вже в другій половині XVI ст. термін «музей» дедалі частіше починають вживати не тільки стосовно зібрання предметів, але й стосовно приміщення, в якому воно зберігалося та експонувалося.

Появі нового аспекту в своєму трактуванні музей зобов'язаний епосі Просвітництва, з її акцентами на рівності освітніх можливостей людей, культom розуму та пропагандою знань. Із зібрання, доступного лише небагатьом охочим, музей перетворюється на установу, відкриту для широкого загалу, а його визначальною ознакою стає вже не тільки наявність колекції, її зберігання і вивчення, але й показ. У XIX ст. завершується процес формування музею як соціокультурного інституту. На початку XX ст. його ще нерідко визначали як зібрання систематизованих та експонованих відповідно до наукових методів предметів, що становлять інтерес для вчених. Проте подальша демократизація музею привела до того, що в його дефініції стала підкреслюватися орієнтованість на всі верстви населення.

У світовій практиці використовується визначення, розроблене Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) і включене до його Статуту 1974 року. З урахуванням поправок, внесених в останній варіант Статуту 1995 р., музеєм називається «постійна некомерційна установа, що перебуває на службі суспільства та його розвитку; будучи відкритою для людей, вона купує, зберігає, вивчає, популяризує та експонує з освітньою, просвітницькою і розважальною метою матеріальні свідчення людини та оточуючого її середовища» [4: 43].

Різні підходи до визначення поняття «музей» є й у теоретичному музеєзнавстві, проте більшість дослідників сходяться на тому, що музей є «історично зумовленим багатофункціональним інститутом соціальної пам'яті, за допомогою якого реалізується суспільна потреба у відборі, збереженні та репрезентації специфічної групи природних і культурних об'єктів, усвідомлюваних суспільством як цінність, що підлягає вилученню з середовища перебування і передачі з покоління в покоління – музейних предметів» [5: 275].

Питання про суспільне призначення музеїв має давню історію. Проте теоретичне розроблення проблеми соціальних функцій музею стало можливим лише на певному етапі розвитку музеєзнавства. На теренах колишнього Радянського Союзу цю проблему вперше порушив у низці своїх праць наприкінці 60-х та на початку 70-х рр. ХХ ст. А.Разгон, а в подальші десятиліття вона стала предметом дослідження Д.Равікович, Ю.Піщуліна, А.Закс, Г.Мезенцевої.

У вітчизняному та зарубіжному музеєзнавстві основоположними функціями музеїв традиційно вважаються функція документування і функція освіти та виховання. Сутність першої з них полягає в тому, що музей виявляє і відбирає об'єкти природи та створені людиною предмети, які можуть виступати справжніми (автентичними) свідцтвами об'єктивної реальності. Після включення їх до музейного зібрання вони стають знаком і символом конкретної події чи явища. Ця притаманна музейному предмету властивість

відображати дійсність ще повніше розкривається в процесі вивчення та наукового опису предмета. Тим часом як функція освіти й виховання ґрунтується на інформативних та експресивних властивостях музейного предмета, тобто вона зумовлена пізнавальними та культурними запитами суспільства і здійснюється в різних формах експозиційної та культурно-освітньої роботи музеїв.

Деякі дослідники вирізняють також як самостійні науково-дослідну, хранительську, або охоронну (А.Разгон, А.Фролов), а також комунікативну (І.Іксанова) функції музею. Хоча, як нам видається, їх правомірніше було б вважати похідними від двох найголовніших функцій музеїв. Мають рацію й ті дослідники, котрі критично ставляться до самих спроб функціональної характеристики музейної діяльності (М.Гнедовський, В.Глузінський) і які «інституційне та інструментальне трактування поняття «музей» вважають неповним, а отже, й невиправданим. Адже завданнями науки, освіти чи будь-яких інших зовнішніх сфер щодо самого музею справа не вичерпується. Бо «музей, - кажучи словами М.Макагіансара, - це ще й форум, де знаходить відображення геній часу і дух народу» [1: 203].

Сучасне суспільство зацікавлено у виховних та освітніх можливостях музею. Необхідність теоретичного та науково-методичного обґрунтування цього напрямку діяльності музеїв визначає появу спеціальної наукової дисципліни – музейної педагогіки, яка досліджує усі види взаємин музею та його аудиторії, є одним із напрямів педагогічної науки і визначається як «міждисциплінарна галузь наукового знання, що формується на перетині педагогіки, психології, музеєзнавства та профільної музею дисципліни і являє собою специфічну практичну діяльність, організовану на передачу культурного (художнього) досвіду в умовах музейного середовища» [3: 13]. Інакше кажучи, музейна педагогіка – це галузь педагогічної науки, предметом дослідження якої є культурно-освітня діяльність в умовах музею.

З метою відповіді на питання про те, «що» і «як» сприймає відвідувач, музейна педагогіка вивчає музейну аудиторію, аналізує потреби різних

соціальних і вікових груп відвідувачів та досліджує особливості сприйняття ними експозиції, а іноді вносить корективи у зміст самої експозиції, створює та апробує нові методики й програми роботи з різними категоріями відвідувачів.

Музейна педагогіка – суміжна наукова дисципліна, що досліджує музейні форми комунікації, характер використання музейних засобів у передачі і сприйнятті інформації з точки зору педагогіки.

Предметом музейної педагогіки є проблеми, пов'язані зі змістом, методами і формами педагогічного впливу на різні вікові категорії.

У зв'язку з цим, музейною педагогікою

- вивчаються закономірності музейно-педагогічного процесу та використання їх у практиці, можливості підвищення рівня педагогічного керування;

- визначається специфіка педагогічного впливу музеїв на різні соціальні та вікові групи музейної аудиторії, необхідність диференційованого підходу до відвідувачів музею;

- узагальнюється досвід виховної та освітньої діяльності музеїв різних профілів, типів, видів і на цій основі виробляються і удосконалюються науково-методичні рекомендації;

- виявляються найбільш раціональні форми і методи спільної роботи музеїв з іншими педагогічними закладами;

- прогнозується розвиток музеїв у плані реалізації їх педагогічних можливостей.

До числа значимих проблем, які вирішує музейна педагогіка, відноситься активізація різних процесів формування особистості – розвиток її творчих здібностей, вироблення активної життєвої позиції. Тому одним із завдань музейної педагогіки є створення передумов та умов для активізації відвідувачів музеїв, зокрема для удосконалення контактів з музейними предметами, для організації сприйняття закладеної у них інформації. У цьому напрямку ведуться пошуки у сфері екскурсійної методики, проведення

музейних уроків, організації самостійної роботи в науково-методичних кабінетах.

Організація музейно-педагогічних заходів, керування ними, виявлення та впровадження нових форм спирається на вивчення інтересів відвідувачів, сприйняття ними музейної інформації.

Здійснюючи диференційований підхід до відвідувачів, музейна педагогіка особливу увагу приділяє молоді, підростаючому поколінню, причому рамки вікових категорій розширюються: досить перспективними є заняття з дітьми молодшого віку, у тому числі і з дошкільниками. З урахуванням вимог педагогіки і психології дитинства та юнацтва у практику вводяться форми та методи спілкування з цією найбільш численною категорією відвідувачів. Вони направлені, зокрема, на розвиток здібностей до самостійного судження та оцінювання, мають на меті викликати інтерес до музею, залучити до музейної культури.

Велику роль у цьому відіграють учбові музеї при закладах освіти системи Міністерства освіти і науки України як осередок освіти і виховання учнівської та студентської молоді. Вони сприяють формуванню у молодого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, забезпеченню духовної єдності поколінь і призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури [2: 4].

Учбовий музей у своїй діяльності керується Законом України «Про музеї та музейну справу» (26.06.1995 р.), нормативними документами Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України, Положенням про музей при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України (20.05.1997) та власним Положенням про музей.

Мета діяльності музею полягає у залученні молодого покоління до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу, у формуванні освіченої творчої особистості та сприянні відродженню і

розбудові національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави.

Музеї при навчальних закладах проводять таку роботу:

організують дослідницьку діяльність згідно з тематикою музеїв;

систематично поповнюють фонди музеїв шляхом проведення експедицій, походів, екскурсій, а також використовують інші шляхи комплектування, що не суперечать чинному законодавству;

організують облік музейних предметів, забезпечують їх збереження;

створюють і поповнюють стаціонарні експозиції та виставки;

проводять освітньо-виховну роботу серед учнівської молоді і населення; організують та беруть участь у районних, міських, обласних, всеукраїнських заходах;

надають можливість використання матеріалів музею в навчально-виховному процесі та науково-дослідницькій роботі.

Окрім традиційного екскурсійного показу учбові музеї широко використовують специфічні форми і методи роботи з колекціями. Це демонстрація окремих музейних предметів на лекціях, науковий опис та обробка матеріалів польових досліджень під час практичних занять, копіювання творів образотворчого мистецтва.

Згідно Наказу Міністерства освіти і науки України № 640 від

4.09.2006 р. раз у три роки проводиться огляд музеїв при навчальних закладах, останній було проведено у 2007 р. У результаті огляду взято на облік 3887 музеїв, що на 631 (15 %) більше у порівнянні з оглядом 2004 року. 97 музеїв припинили своє існування з різних причин: у зв'язку з ліквідацією навчального закладу, аварійним станом приміщень музею, неактуальності тематики, зміною профілю.

Таблиця 1

Музеї при навчальних закладах

Заклади освіти	Кількість музеїв	Відсоток від загальної кількості музеїв
Загальноосвітні навчальні заклади, гімназії, ліцеї, дитячі будинки	3383	87 %
Позашкільні навчальні заклади	116	3 %
Професійно-технічні училища, технікуми, коледжі	182	4,7 %
Вищі навчальні заклади	67	1,8 %

Таблиця 2

Профілі музеїв при навчальних закладах

Профілі	Кількість музеїв	Відсоток від загальної кількості
Історичні (із них музеїв бойової слави)	2265 (808)	58 % (20,8 %)
Археологічні	13	0,3 %
Краєзнавчі	543	14 %
Природничі	46	1,2 %
Літературні	156	4 %
Мистецькі	43	1,1 %
Етнографічні	456	12 %
Технічні	11	0,3 %
Галузеві	30	0,8 %
Інші	163	4,2 %

Збережена тенденція до розвитку профільних музеїв, у переважній більшості історичного, краєзнавчого та етнографічного напрямів.

Значну частину від загальної кількості музеїв історичного профілю складають музеї бойової слави. Учнівська молодь вивчає бойовий шлях військових частин, підпільний та партизанський рух. Юні краєзнавці спільно з ветеранськими організаціями створюють «книги Пам'яті», родинні літописи. На базі зазначених музеїв проводяться різноманітні заходи: урочисті лінійки, уроки мужності, інформаційні години, вікторини, лекції, краєзнавчі експедиції, подорожі місцями боїв, зустрічі з ветеранами. Музеї підтримують тісні зв'язки з радами ветеранів, ведуть шефську роботу: допомагають ветеранам Великої Вітчизняної війни, вдовам захисників Вітчизни. Для учнів шкіл музеї постійно організовують екскурсії та виставки. Матеріали, зібрані в музеях, використовуються для написання рефератів, підготовки виступів на уроках, для написання науково-дослідницьких робіт.

У Херсонському державному університеті рада музею історії ХДУ, рада ветеранів організували пошукову експедицію «Пишемо книгу пам'яті». Майбутні журналісти, студенти інституту філології та журналістики збирали інформацію для нарисів про ветеранів Великої Вітчизняної війни, записували спогади, брали інтерв'ю, працювали в музеях, архівах, щоб відтворити у слові героїчні долі рятівників людства від фашистів. Їх нариси лягли в основу «книги пам'яті» – «Освітняни університету у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945».

У зв'язку з відзначенням пам'ятної дати – 75-річчя голодомору в Україні, у більшості музеях відкрито нові або оновлюються, поповнюються діючі експозиції.

Збільшується кількість музеїв, експозиції яких присвячені видатним українцям. Це, наприклад, меморіальний музей Остапа Вересая при Сокиринському професійно-аграрному ліцеї Сріблянського району на Чернігівщині, меморіальний музей академіка М.П.Кравчука у Човницькому

загальноосвітньому навчальному закладі Ківецівського району Волинської області.

Значної популярності набули музеї історії навчального закладу. У Херсонській області створено 20 музеїв такого профілю. З метою активізації пошукової та дослідницької роботи учнівської молоді по вивченню історії своєї школи, створення нових музеїв історії навчальних закладів та поповнення експозицій діючих музеїв протягом березня 2006 р. – листопада 2007 р. проведено обласну краєзнавчу акцію «Музей навчального закладу». Переможцями цієї акції визнано музеї історії шкіл: загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4 м. Каховка; Семенівського навчально-виховного комплексу I-III ступенів Каховського району; Скадовської спеціалізованої школи I-III ступенів №1.

У 2002 році був відкритий після реекспозиції музей історії Херсонського державного університету. Експозиція музею відображає історію виникнення університету, шляхи його розвитку, а також аспекти сучасного життя закладу – навчальну, наукову та виховну роботу, дозвілля студентів та викладачів. Цікавими експонатами є оригінальні свідоцтва випускників університету 30-х років, дипломи, посвідчення, залікові книжки, списки випускників та викладачів вузу. Важливе місце в експозиції займають подарунки випускників та гостей університету.

За досягнуті успіхи у створенні експозицій і різноманітну виховну, пошукову, дослідницьку роботу серед молоді музею історії Херсонського державного університету було присвоєно звання «Народний» і «Зразковий».

Також звання «Зразковий» у Херсонській області присвоєно музею бойової слави 87 Гвардійської стрілецької дивізії Цюрупинського центру дитячої творчості; музею бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 м. Скадовська; музею історії села Новопавлівка Новопавлівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Каланчацького району; музею історії школи спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 м. Скадовська; музею історії селища Іванівка Іванівської гімназії.

З метою удосконалення діяльності музеїв при навчальних закладах, підвищення їх ролі у навчально-виховному процесі затверджений обласний План заходів щодо розвитку музейної справи в навчальних закладах Херсонської області на 2008 – 2010 роки.

Діяльність учбового музею завжди спрямована на увічнення пам'яті про людей та визначні події в їхньому житті, на постійне примноження духовних цінностей. Лише музей спроможний поступово фіксувати процес народження традиції та посилення її впливу на свідомість людей, хід формування самої історії. Роки минають, змінюються покоління, а музеї залишаються невичерпною скарбницею людської пам'яті, зберігаючи документи, матеріали, фотографії та особисті речі, пам'ятні знаки, подарунки – усе те, що дозволяє доторкнутися душею до живої історії.

Література:

1. Музееведение. На пути к музею XXI века: Сб. науч. тр. // НИИ культуры. – М., 1991. – 305 с.
2. Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1997. – № 18. – С. 4-9.
3. Столяров Б.А., Соколова Н.Д., Алексеева Н.А. Основы экскурсионного дела. – СПб., 2002. – 136 с.
4. Хадсон К. Музеи не стоят на месте // Museum. – 1998. – № 197. – С.43.
5. Шевченко В.В., Ломачинська І.М. Музеезнавство. – К., Університет «Україна», 2007. – 288 с.

Печатное слово. – 2010. - №1/35.- С.65-69